

הרב יוסף מיכאל יוסקוביץ *

יו"ר אגודת 'מטמוני ארץ'

צדקת צדקיהו – בין פשט לדרש

הכתוב מתאר את צדקיהו במילים קצרות ונחרצות:

וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָי ה' כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל: (מלכים ב כד, יט)

בניגוד מוחלט לתיאור השלילי המוחלט הזה במקרא, חז"ל הפליגו בשבחו של צדקיהו ומנוהו בין 'שמונה נסיכי אדם', בשורה אחת עם שמואל הנביא, מלך המשיח ואלהיו הנביא¹. לכאורה סתירה זו מפורשת וברורה, כמעט בלתי ניתנת לגישור. אך המעמיק בהבנת הכתובים בספר ירמיהו ובדברי הימים יגלה כיצד דברי חז"ל מוכחים מן הכתוב.

נקדים ונביא את דברי הגמרא בסנהדרין²: ביקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיהו, נסתכל בצדקיהו ונתקררה דעתו. בצדקיהו נמי כתיב ויעש הרע בעיני ה' - ? - שהיה בידו למחות ולא מיחה.

כלומר, צדקיהו צדיק ודורו רשעים, אלא שחטא בכך שלא מחה בהם.

כעת נסקור בקצרה את המצב הגיאוגרפי-פוליטי באיזור ארץ ישראל באותה התקופה, ואת המצב הפוליטי בתוך עם ישראל.

ברירת המחדל – בין בבל למצרים

בתקופה זו נלחמו מצרים ובבל זו בזו על השליטה במזרח התיכון. העמים שבתווך נדרשו להחליט לאיזו מעצמה להצטרף במאבק. הבחירה הייתה בין מלכות מצרים, שהייתה "מלכות של חסד" ושעבודה היה קל בהרבה, לבין מלכות בבל, ששלטונה היה עז ושלא חדלה לשדוד נכסים, לקחת עבדים ונחלות ולהתעמר בעמים שתחתיה³.

אחת האסטרטגיות של העמים הכובשים במהלך ההסטוריה היא לשעבד במקצת, לתת לעם הנשלט לריב בינו לבין עצמו האם להיכנע או לא, וכך כשהוא מוחלש ממלחמות פנימיות לכבשו לחלוטין⁴.

גם כאן, בעם ישראל כמו בכל עמי האיזור, שרר קרע פנימי בשאלה האם להיכנע לבבל או למצרים. יאשיהו שנלחם במצרים, יתכן מפני שתמך בבבל⁵, נהרג בידי פרעה נכה. בעקבות הריגת המלך נשלטה הארץ בידי המצרים שהמליכו את יהויקים הפרו-מצרי והרגו את יהואחז הפרו-בבלי⁶.

* לתגובות: ymy81196@gmail.com

¹ סוכה נב, ב.

² קג, ב.

³ התלבטות דומה הייתה לעמי האיזור מאה שנה קודם לכן, בשאלה האם להיכנע לממלכת מצרים-כוש ששיעבודה היה קל כאמור, או להיכנע למלכות אשור האכזרית.

⁴ דינמיקה זו מוכרת לנו למשל מדרך השתלטותם של הנאצים על צרפת ועוד.

⁵ מלחמתו של יאשיהו בפרעה נכה היא נושא ארוך וסבוך, ובמקום אחד בכתוב משמע כי הייתה זו עבירה ואכמ"ל.

⁶ מלכים ב כג, כט - לה.

מנחם אב תשע"ח מילון ס

יהויקים ויהויכין הפרו-מצריים מרדו בנבוכדנאצר ותמכו במצרים, עד שנבוכדנאצר כבש את הארץ והגלה אותם לבבל⁷. לאחר נצחוננו המליך נבוכדנאצר על הארץ את צדקיהו בן יאשיהו שנחשב לפרו-בבלי, וקיווה כי ארץ יהודה תישאר תחת שליטתו.

נביאי ה', לדורותיהם⁸, התנגדו באופן עקבי לכל שיתוף פעולה עם מצרים. יתכן, שהוראה זו הייתה משום איסור התורה לשוב למצרים, ויתכנו טעמים נוספים. כך או כך, הן אוריהו הכהן הן ירמיהו והן יחזקאל התנבאו בדבר ה' כי על עם ישראל להיכנע למלכות בבל ולא לכרות ברית עם מצרים. וכך התחלק העם היושב בציון בין נאמני התורה והנביאים, לבין שאר העם שהעדיף להיכנע למצרים. רוב העם שאף לפרוק מעליו את עולו המכביד של נבוכדנאצר, והעדיף לשמוע, מסיבות מובנות של נוחות, לנביאי השקר שעודדו זאת.

במחלוקת הזו בעם ישראל בשאלה לאיזו מעצמה להיכנע השתייך צדקיהו המלך לצד שביכר את הכניעה לבבלים, כציווי השם ביד נביאיו. אלא שכפי שנוכח מהכתובים, צדקיהו היה מלך מוגבל שנשלט בידי שריו. בעודו מבקש לעשות את הישר בעיני ה', הכריחוהו שריו שוב ושוב לחטוא וצדקיהו לא יכל לעמוד בפניהם.

מלך אסור ברהטים

כעת ניגש ללימוד ספר ירמיהו ונראה את התנהגותו של צדקיהו, הן מבחינת שמירת דיני התורה והן מבחינת ציות לדברי הנביא. באותה עת נברר גם את מידת היכולת שהייתה לצדקיהו לפעול כרצונו ובניגוד לעצת שריו.

ראשית בנוגע לשמירת התורה:

הַדְּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֵל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת ה' אַחֲרֵי כָּרַת הַמֶּלֶךְ צְדָקְיָהוּ בְּרִית אֵת כָּל הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם לְקִרְאָ לָהֶם דְּרוֹר: לְשַׁלַּח אִישׁ אֵת עֲבָדוֹ וְאִישׁ אֵת שְׂפָחָתוֹ הָעֵבְרִי וְהָעֵבְרִיָּה חֲפְּשִׁים לְבַלְתִּי עֲבָד בָּם בִּיהוּדֵי אֶחְיָהוּ אִישׁ: וַיִּשְׁמְעוּ כָּל הַשָּׂרִים וְכָל הָעָם אֲשֶׁר בָּאוּ בְּבְרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֵת עֲבָדוֹ וְאִישׁ אֵת שְׂפָחָתוֹ חֲפְּשִׁים לְבַלְתִּי עֲבָד בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיִּשְׁלָחוּ: וַיִּשׁוּבוּ אַחֲרָי כֵּן וַיִּשְׁבוּ אֵת הָעֲבָדִים וְאֵת הַשְּׂפָחוֹת אֲשֶׁר שְׁלָחוּ חֲפְּשִׁים וַיִּכְבְּשׁוּם לְעֲבָדִים וְלַשְּׂפָחוֹת: (ירמיה לז, ח-יא)

רואים אנו כי צדקיהו משכנע את השרים והעם לקיים את מצות התורה ואף כורת איתם ברית על כך, אלא שמיד לאחר מכן מפירים השרים (והעם) את הברית.

ובנוגע לשמיעה אל הנביא:

וַיִּקְצְפוּ הַשָּׂרִים עַל יִרְמְיָהוּ וְהִכּוּ אֹתוֹ וְנָתְנוּ אֹתוֹ בֵּית הָאֲסוּר בֵּית יְהוֹנָתָן הַסֹּפֵר כִּי אֹתוֹ עָשׂוּ לְבֵית הַפְּלֵא: כִּי בָא יִרְמְיָהוּ אֶל בֵּית הַבּוֹר וְאֵל הַחֲנִיּוֹת וַיֵּשֶׁב שָׁם יִרְמְיָהוּ יָמִים רַבִּים:

⁸ ראה למשל ישעיהו פרק ל.

⁷ בעניין יהויקים יש סתירה בכתוב ומחלוקת שונות בחז"ל ובמפרשים, ויש האומרים כי הוגלה וחזר ואכמ"ל.

וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צְדָקְיָהוּ וַיִּקְחֵהוּ וַיִּשְׁאַלְהוּ הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ בְּסֶתֶר וַיֹּאמֶר הִישׁ דְּבַר מֵאֵת ה' וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ יֵשׁ וַיֹּאמֶר בְּיַד מֶלֶךְ בְּכָל תְּנַתְּנוֹ: (ירמיה לז, טו-יז)

בהמשך (פסוק כא) מספר הכתוב כי צדקיהו הוציאו מבית הכלא.

גם כאן, שרי יהודה הם שכולאים את נביא ה', וצדקיהו משחררו.

בפרק הבא הדברים נצעקים שבעתיים:

וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים אֶל הַמֶּלֶךְ יוֹמֵת נָא אֶת הָאִישׁ הַזֶּה כִּי עַל כֵּן הוּא מִרְפָּא אֶת יְדֵי אַנְשֵׁי הַמְּלָחָמָה הַנְּשָׂאִים בְּעִיר הַזֹּאת וְאֵת יְדֵי כָּל הָעָם לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאִישׁ הַזֶּה אֵינָנוּ דֹרֵשׁ לְשָׁלוֹם לָעָם הַזֶּה כִּי אִם לְרָעָה: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ צְדָקְיָהוּ הִנֵּה הוּא בְּיַדְכֶם כִּי אֵין הַמֶּלֶךְ יוֹכֵל אֶתְכֶם דְּבַר: (ירמיה לח, ד-ה)

דהיינו – אני מתנגד, אבל אינני יכול להתווכח אתכם. התנגדותו של המלך לזריקת ירמיהו לבור הטיט ניכרת אף בהמשך: כשביקש עבד מלך הכושי להוציאו מיד התיר זאת צדקיהו ואף שלח אנשים לסייע לחלצו משם.⁹

בהמשך מספר הכתוב כי צדקיהו שוב קרא לירמיהו בסתר, דהיינו שהמלך חשש שידעו השרים. השיא מגיע בהמשך אותו פרק:

וַיֹּאמֶר צְדָקְיָהוּ אֶל יִרְמְיָהוּ אִישׁ אֵל יִדַע בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים וְלֹא תָמוּת: וְכִי יִשְׁמְעוּ הַשָּׂרִים כִּי דִבַּרְתִּי אִתָּךְ וּבָאוּ אֲלֶיךָ וַאֲמָרוּ אֲלֶיךָ הַגִּידָה נָא לָנוּ מַה דִּבַּרְתָּ אֶל הַמֶּלֶךְ אֵל תִּכְחַד מִמֶּנּוּ וְלֹא נִמְיָתָךְ וּמַה דְּבַר אֲלֶיךָ הַמֶּלֶךְ: וַאֲמַרְתָּ אֲלֵיהֶם מִפִּיל אָנִי תַחֲנַנְתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לְבַלְתִּי הִשִּׁיבֵנִי בֵּית יְהוֹנָתָן לְמוֹת שָׁם: וַיָּבֹאוּ כָּל הַשָּׂרִים אֶל יִרְמְיָהוּ וַיִּשְׁאַלוּ אֹתוֹ וַיַּגֵּד לָהֶם בְּכָל הַדִּבְרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה הַמֶּלֶךְ וַיַּחֲרִשׁוּ מִמֶּנּוּ כִּי לֹא נִשְׁמַע הַדְּבַר: (ירמיה לח, כד-כז)

אנו רואים כי השרים עקבו אחרי המלך ואחר שיחותיו הסודיות עם ירמיהו, ושצדקיהו ביראתו משריו ביקש מירמיהו שישקר להם על נושא שיחתם.

השיפוט הפשוט והשיפוט הדרשני

הרי לפנינו התמונה הגדולה: מלך הנאמן לרצון ה' ולדבר נביאו, הנתון ב'שבי' בידי שריו ללא יכולת לעמוד בפניהם ואף חושש מפניהם שיהרגוהו.

אכן הכתוב אינו נותן חנינות והוא מבקר את צדקיהו בחריפות רבה. באופן כללי בתנ"ך הדרישה מהאדם היא לעשות את ציווי השם. הצדיק והרשע נמדדים במעשים ואין כל 'הקלות', 'הבנות' והצטדקויות, שכן אצל הקב"ה יש דרישה לשלמות, וככתוב, "הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה";¹⁰ "הן בקדשו [בקדשיו] לא יאמין ושמם לא זכו בעיניו";¹¹ ומי שלא עומד בתביעה הזו נאמר עליו "ויעש הרע בעיני ה' " ללא כל לימוד זכות. וכפי שביארו חז"ל את התביעה על צדקיהו "שהיה בידו למחות ולא מיחה"¹². לעומת זאת חז"ל הסתכלו על צדקיהו בהסתכלות הפשוטה

¹¹ איוב טו, טו.

¹² יש לבאר ולהאריך עוד בנקודה זו, ואין כאן מקומו.

⁹ ירמיה לח, י.

¹⁰ איוב ד, יח.

מנחם אב תשע"ז מילון

והבלתי מחמירה, ויכלו להבין ללבטיו ולקשיים העצומים שעמדו בפניו, ואת נסיונו לשמור על דבר ה' ועל עמו, ומתוך כך אמרו עליו כי היה מנסיכי אדם.ⁱ

ⁱ [הערת העורך: שמא אפשר להציע פירוש שונה לשאלת הפער בין התיאור בחז"ל לתיאור במקרא, שמסתמך גם הוא על הביאור המדוקדק של הכותב. אינני מתיימר להתווכח עם הרב יוסקוביץ בנוגע ליחס הכללי במקרא למעשה לעומת המחשבה, אך גם לשיטתו קשה לי להבין למה ייחס אליו הכתוב עשות רשעה כיהיכין.]

ייתכן ששורש החילוק הוא בנושא הנדון. הכתוב במלכים, שעניינו תיאור חטאות יהודה שהביאו לגלות הארץ, מתייחס למלכותו של צדקיהו ולכן הוא מייחס לו גם מה שעשה מיראת עבדיו ואף מה שנעשה מכוחו ומכוח מלכותו. שכן מטרתו של הכתוב במלכים איננה תיאורו של צדקיהו האיש, אלא תיאור מלכותו, והדגשת העובדה שגם בה נמשך המרד באלקי ישראל, אותו המרד שהוביל לחורבן. חז"ל לעומת זאת עוסקים בצדקיהו באופן אישי. בשל כך הם דורשים וחוקרים במקראות ומתייחסים בעיקר לכוונותיו ורצונותיו של צדקיהו.

אכן חז"ל מבארים שאילו לא הייתה לצדקיהו שום ברירה אלא להיכנע לשריו לא היה הכתוב מייחס לו את כל הרעות שנעשו במלכותו, אלא שכיון שיכול היה לאזור חלציו ולהילחם בהם, הרי על אף כוונותיו הטובות נקרא שמו על כל מעשי המלכות הרעים, וזהו "שהיה לו למחות ולא מחה".ⁱ [הבלין]